

Farley Mowat és a *Rénszarvasok népe*: A kanadai arktikus vidék népének különös megvilágítása

NÁDASDI NÓRA

A 2014-ben elhunyt Farley Mowat kiterjedt szerzői munkájáról már élete során számos elemzés született, viszonylag jól behatárolható témakörök szerint. A leggyakoribban tárgyalt téma vele kapcsolatban egyrészt az ökológiai tárgyú művei: patrióta kanadai állampolgárként mélységesen érdekelte a kanadai természet és élővilág. Ökológiai érdeklődése később globális szintre emelkedett. Fiatalkatonaként szerzett tapasztalatait a második világháborúban számos önéletrajzi jellegű regényében tárgyalta (*The Regiment*, 1955, *And No Birds Sang*, 1979, *Otherwise*, 2008).

Történelmi érdeklődésének középpontjában is Kanada állt; hol saját kutatásba kezdett, hol pedig szerkesztőként vonatkozó történelmi szakirodalmat adott közre. Gyermekek- és ifjúsági könyveiben is központi elem az ismeretterjesztés: a kanadai vidék tájleírásai, az élővilág emberarcúvá tett szereplői, az ember és állat közötti kapcsolat, illetve az eltérő kultúrájú népcsoportok együttműködésének lehetőségei mind megjelennek regényeiben. Írói védjegye lett a szenvedélye, hogy az ember ökológiai felelősségét felébressze.

Társadalmi és politikai szempontból is legmeghatározóbb munkái a kanadai északi területekhez és azok őslakosaihoz kötődnek. Mowat írói tevékenységének és érdeklődésének középpontjában az arktikus vidék és őslakos népe, az inukok álltak. Témaválasztásának, a természet és a sérülékeny csoportok iránti empatikus hangjának köszönhetően az észak-amerikai terület arktikus vidékére irányította olvasói népes taborának figyelmét – és ennek következtében a kanadai kormányzat sem kerülhette el, hogy a Mowat által felvetett, valós problémákkal foglalkozzon. Mowat recepciójának részét képezi a „Mowat-szkepticizmus” is, melyek alapját az írói pályáját berobbantó *Rénszarvasok népe* című regényének megjelenése óta a ténykezelését ért kritikák szolgáltatják, és pályája során végig szembe is néz ezzel az árnyékkal. Önéletrajzírói és monográfusai (Alec Lucas, John Orange) néhol már a legelső soraikban igyekeznek jelezni, hogy tisztában vannak a kritikai hangokkal és azok súlyával, mégis megkerülhetetlennek tartják a szerzőt szépirodalmi és társadalmi szempontból egyaránt. James King 2002-ben kiadott vaskos, mítoszlebontónak szánt, meglehetősen koncepciózus életrajzi könyvét figyelemreméltó érdeklődés övezte: Mowat erőteljes hangjára és erős állításaira kemény válaszkíséret született.

Az arktikus vidék azonban egyre forr(ong): ökológiai tekintetben ugyanúgy, mint társadalmilag, ha a tájain őslakos népekre gondolunk. Jelen kutatás is azért kezdődött el, mert egyre jobban kirajzolódik a felismerés: még mindig idegennek tekintik ezt a vidéket és népeit; kevés információval és vonatkozó kutatással rendelkezünk. A szakirodalom döntő

többsége külső percepcióból tárgyalja a földrajzi felfedezések kezdetei óta, és ez a tendencia a mai napig alig változott. Márpedig a téma újra az érdeklődés középpontjába került: az sarkvidékek és északi területek komoly mértékben jelzik a globális felmelegedés, az egyre növekvő ipari igények okozta következményeket, népei pedig a kedvezőtlen környezeti változásokon felül sérülékeny társadalmi csoportként azokkal a komoly kihívásokkal küzdenek a mai napig, amelyet a történelem külső ereje mért rájuk. Mowat már az 1950-es évektől kezdve témájává tette az ökológiai fenyegetettséget és az őslakos népekkel kapcsolatos, sokszor emberséget nélkülöző bánásmódot: bár harcosságát gyakorta szélsőségesnek minősítették egészen a 2000-es évek elejéig, napjainkban a hasonló állítások már a normát képezik. Az őslakos kutatások jelenlegi állása alapján elmondható, különös tekintettel a kanadai inuit kultúrára, hogy a közösségen kívülről érkező kutatók mellett egyre jobban szükség van rá, hogy az őslakosokat érintő kérdésekkel a közösségbe tartozók is kutassák, tárgyalják. Hiányzik a belső, émikus hang, amely megszólaltathatná mindazt, amit felfedezők, utazók és kutatók eddig külső nézőpontból kíséreltek meg leírni évszázadok óta. Jelen kutatás ezért helyezi homlokterébe azt a kérdést, hogy Farley Mowat írói pályája miként kapcsolható bele az inuit kultúra tanulmányozásának láncolatába?

A Farley Mowattal foglalkozó szakirodalom, illetve a kanadai inuit közösség kultúráját tárgyaló antropológiai munkák tanulmányozása során azonban a jelen disszertáció kutatójában felmerült a kérdés: Mowat inuit kultúrát központba helyező munkái beemelhetők-e az inukokkal foglalkozó antropológiai szakirodalom korpuszába?

Farley Mowat arktikus vidéken tett utazásai és írói indulása

Farley Mowat legelső megjelent regényével, a *Rénszarvasok népével* (*People of the Deer*, 1952) nemcsak a saját írói pályáját robbantotta be, de az inuit őslakosok tragikus helyzetének tematizálásával, illetve empatikus és humanista attitűdjével egy korábban kevésbé jellemző írói narratívát vázolt fel. Míg nagy hatású regénye jelentős társadalmi reakciót váltott ki a felkavart olvasóközönségből, addig a felelős kormányzati szerveket, és némileg az akadémiai recenzorokat is védekezésre készítette.

Farley Mowat mindig is a maga útját járta. Kutatói első, elsőpró sikerű regényétől számítják professzionális írói karrierjét, de ma már tudjuk, hogy tizenhárom éves korában a saskatooni *Star Phoenix* szombati, ifjúsági mellékletében, a *Prairie Pals*ban volt heti rovata „Birds of the Season” címmel, heti egy kanadai dolláros díjazással. Mowat megbízatása akkor szakadt meg, amikor természeti megfigyelése alapján soros heti cikkében részletesen ismertette az Észak-Amerikában őshonos halcsontfarkú jércék érdekfeszítő, víz alatti párzási szokásait.¹

---

¹ King: *The Real Farley Mowat*, 117.

A rénszarvasok népe és az arktikus utazások kezdetei

Első regénye, a magyarul még nem olvasható *Rénszarvasok népe*² önéletrajzi alapokon nyugszik; a személyes és önéleti indíttatás egész írói pályája során megmaradt. 1946ban a Royal Ontario Museum megbízásából madarakat gyűjtött az északsaskatchewan térségben, Lac La Ronge közelében.³ Hamar rádöbbsent azonban, hogy a nyugalom és egyensúly iránti vágyát, amely a természettudományok felé terelte, nem a madártetemek tudományos célból való gyűjtésében fogja megelégni. Bár ekkor már letett volna a biológusi karrierról, és írni szeretett volna, a háború emlékei még túl erősen dolgoztak benne ahhoz, hogy mindezt papírra vesse. Hogy az egyre elhatalmasodó céltalanság-érzetéből fiát termékeny talajra terelje, Angus Mowat tanácsára Farley beiratkozott a University of Torontóra, ahol aztán szabadbölcészsként antropológiát, zoológiát, botanikát, asztronómiát és irodalmat tanult – érdemjegyei alapján kiválóan. Farley nyers sármja egyes professzoraira is hatással lehetett: William Wallace-nak, a történelem professzorának órájára írt esszéjében például újraírta a maratoni csatát, ahol a perzsák nyertek. Irodalomtanára, Vincent Teller pedig egyetemi esszébeadványokként elfogadta Mowat novelláit, sőt, kifejezetten élvezte sodró írói hangnemét.⁴ Egyetemi éve alatt megszilárdult benne az északi területek iránti kíváncsisága, ezért aztán 1947 májusában az Arctic Institute ösztöndíjasaként egy tapasztalt amerikai zoológussal északra ment kutatóútra, hogy végre megismerkedhessen a rénszarvasok népével. Tanulmányai alatt egy volt katonatársa, aki jól ismerte Mowat érdeklődését az arktikus vidék iránt, figyelmébe ajánlotta Joseph Burr Tyrell 1896-ban megjelent jelentését, amiben megemlíti a Nueltin-tó környékén élő inuit őslakos csoportot, akiket Tyrell a „rénszarvasok népének” nevezett. A jelentés szigorúan vallástudományi jelentősége azonban csekély.⁵ Mowat kutatóútja során nem az inuit őslakosokkal, hanem egy farkascsaláddal ismerkedett meg először. A farkasok általános megítélését az életmódjukat átfogóan, rendszerezetten leíró ismeretek hiányosságai jelentősen negatív irányba terelték: káros és veszélyes elemekként kezelték mint állatfajt, ezért a rendszeres irtásukat szorgalmazták. Mowat megfigyeléseit a *Feljegyzések egy farkaslyukból* (*Wolf Den Notes*, 1947. június 13 – július 6.)⁶ című írásában rögzítette, amely ma is megtalálható a McMaster University Mowat-gyűjteményében. Korai írásában már felfedezhető, hogy az ember által fenyegetett állatcsoportot beleérzéssel, empatikusan, antropoformizáltan jeleníti meg.

Egy héttel később Mowat hírt kapott a törzsről, akikkel találkozni szeretett volna: megismerkedett Charles Schwederrel, akinek édesapja és cree nemzetiségű felesége folyamatosan élelemmel látták el az akkor már hosszú ideje súlyosan éhező Ahiarmiut⁷ inuit

² A dolgozatban közölt részletek saját fordításaim.

³ Orange: *Writing the Squib*, 7.

⁴ King: *The Real Farley Mowat*, 45.

⁵ Vassányi, 19.

⁶ Orange: *Writing the Squib*, 21.

⁷ Mowat regényében a neveket megváltoztatta vagy csak utalt rájuk, például a Hudson's Bay Company óriáscégét „világhírű cég”-ként említi. Az Ahiarmiut inuit népcsoportot Ihalmiutnak nevezte el. A regény nagy sikerének

törzset. Az inukok három kis tó mentén táboroztak. Schwederrel folytatott beszélgetéseik során Mowat másodkézből szerzett információkból értesült arról, hogy ez a maroknyi törzs miként boldogul ezen a kietlen, mégis gyönyörű tájékon.⁸ Mikor Mowat végre személyesen találkozott a törzssel, összesen negyvenkilenc embert talált a táborban. Első benyomásáról őszintén számol be később a *Rénszarvasok népében*: a máshoz szokott látása és szaglása által tapasztaltak visszahőkölésre készítették, mert bűdösnek és koszosnak találta őket. Schweder tolmácsként segítette a nyelvi megértést közte és táborlakók között, akik számot adtak az éhezés okozta rendkívül nehézségeikről, de bevonták a szokásaik, jártasságaik megismerésébe is.⁹ A biológusi érdeklődése mellett ekkor utat talált az antropológiához. A kör itt bizonyos szempontból be is zárult: természet-közeli neveltetése folytatását, annak kiteljesedését tapasztalta az antropológiai szempontból primitív törzs egyszerű életében, ahol váratlanul a küzdelmek mellett mégis az általa keresett egységet tapasztalta meg. Azt a vágyott finom egyensúlyt, amelyet a természet egyensúlyoz ki, de az európaiak érkezése és beavatkozása okán felborult, ennek következményeit pedig saját szemével is látta – ahogy katonaként maga is megtapasztalta a pusztítást Európában a második világháborúban. Ezek a tapasztalatok most összeértek. Az európai világháborús pusztítás – és a hadsereg tagjaként, harcoló katonaként az abban való tevőleges részvétel – kitörölhetetlen őrít hagyott benne.¹⁰ A fiatal férfi idealizmusát a háborús tapasztalatok elsorvasztották – az ember morális vagy etikai jóságába vetett hite elveszett. Nihil uralkodott el rajta. Az emberséget kereste, amit úgy tűnt, hogy az őslakos ember egyszerű népében találta meg. Egyértelművé vált, hogy az évszázadok során tapasztalt missziós törekvések az őslakosok áttérítésére; a számos kormányzati és ipari intézkedés; a prémvadászat bevezetése fegyverek és ételadomány fejében a természeti egyensúlyt fenntartó őslakos vadászat helyett – mind olyan külső beavatkozások voltak, amelyek tetten érhetően veszélyeztették az őslakosok megmaradását.¹¹

A prémvadászat bevezetése különösen függővé tette az inuit őslakosokat a többségi társadalom hatósági képviselőitől. Míg eleinte csak kiegészítésként, részben lóttek vadra a kapott lőfegyverekkel, de a hagyományos vadászati módszerekkel tartották fenn magukat, mint korábban népük évezredekén keresztül, addig az idő múlásával már a prémekért cserébe kapott fegyverek, élelem és alkohol¹² lett a megélhetésük alapja. A gépfegyveres prémvadászat ugyanis szinte ipari jellegűvé tette a vadászatot, és súlyos mértékben megtizedelte a karibuk számát. Amikor a prémre való piaci kereslet hirtelen lecsökkent, a kereskedők az inukok életéből is eltűntek.¹³ A természeti ember küzdelmes, de stabil életkörünyezete felborult, ami súlyos éhínséget eredményezett. Az éhezéstől legyengült emberek kiszolgáltatottságát csak tovább növelte a közösségből kívül érkezők által hordozott

---

következtében az inukok saját, belső elnevezésén kívül a *Rénszarvasok népében* használt megnevezés is elterjedt, de antropológiailag az előbbi pontos.

⁸ Lucas: Farley Mowat, 4.

⁹ Mowat: People of the Deer, 10.

¹⁰ Uo., 11.

¹¹ Uo., 44.

¹² Az alkohol a mai napig a legpusztítóbb problémája a kanadai inuit közösségeknek.

¹³ Lucas: Farley Mowat, 14; Orange, 32; Mowat: People of the Deer, 60; és King, 131.

betegségeknek való kitettség. Mowat rátalált egy újabb sérülékeny és veszélyeztetett közösségre; az Ihalmiut inuit törzs ettől kezdve figyelmének középpontjában állt a farkasokat megelőzve.

A rénszarvasok népe: éhezés és a probléma elmélyülése

Mowat minél több időt töltött az őslakos nép közelében, annál gyorsabban változott a perspektívája – a tőle kulturálisan távol nép különbözőségei egyre inkább kontextussal töltődtek fel. A korábbi évszázadok tapasztalataival ellentétben Mowatnak kívülálló, fehér emberként sem telepes, sem misszionárius céljai nem voltak: nem szándékozott civilizálni az őslakosokat, inkább ő volt az, aki hagyta önmagát „civilizálni” a természeti nép által. A Barrenlands vidéke és lakói ekkor tarták fel magukat előtte igazán. 1947 nyarának idusán csatlakozott Charles Schwederhez annak érdekében, hogy további ellátmányt szerezzenek be közösen az Ihalmiukok és önmaguk számára.

Kilencszáz kilométeres kenutúrájuk során a Manitoba északi részén elhelyezkedő Brochetbe tartottak, ami kereskedelmi pont is volt. Mowat ekkor már tudatosan, feljegyzéseket is készítve gyűjtötte az Ihalmiut törzssel kapcsolatos információkat, történeteket. Brochetben azt tapasztalta: a fehér kereskedők ismerik az inuit törzset, ezekről a beszélgetésekről jegyzeteket készített, melyeket későbbi regényeiben fel is használt.¹⁴ Schweder rádióon értesítette a kanadai hatóságokat az őslakos táborban megtapasztalt éhezéstről, aminek eredményeképpen a hatóságok ki is szálltak, és bár látták és elismerték a helyzet súlyosságát, érdemleges változás mégsem történt. Mowattal közösen indultak vissza az ellátmánnyal a Nueltin-tó melletti táborba.¹⁵ Szeptember végén innen hathetes kenutúra megtételével értek Churchillbe, ahol összegezte az elmúlt hónapok során megtapasztaltakat, illetve további információk után kutatott. Torontóba visszaérve jelentést írt az inukokért akkor felelős Bányászati és Forrásügyi Minisztériumba (Ministry of Mines and Resources), részletesen bemutatva a tarthatatlan helyzetet.¹⁶

Az 1947 nyarán megélt élmények nem hagyták nyugodni, ezért 1948 márciusára újra vissza akart térni a jégmezőkre. Régi barátját, a volt tengerész és biológus Andrew Lawrie-t vont be tervébe, hogy közös kutatóútjukon tanulmányozzák a rénszarvasokat a keewatini vidéken. Mint azt korábbi tapasztalataiból már ismerte, a karibuk rendkívül fontos szerepet játszottak az inuit őslakosok életében: élelmük egyik alapja; tárgyi kultúrájuk meghatározó eleme, hiszen meleg és időtálló öltözéket, illetve sátortetőt készítenek a bőrükből, csontjaikat pedig használati eszközök készítésére is felhasználják. Az inuit mesék is rendre számot adnak arról, hogy milyen jelentőségűek a természeti ember életében. Mowatéknak karibu-kutatási tervét a szövetségi hatóság is támogatta azáltal, hogy biológusként alkalmazták őket erre a

¹⁴ Orange: Writing the Squib, 30.

¹⁵ Mowat: People of the Deer, 16.

¹⁶ Orange: Writing the Squib, 24.

feladatára: Lawrie-t végzett biológusként, Mowatet pedig asszisztenseként.¹⁷ Arra kaptak megbízást, hogy a rénszarvasok vándorlási útvonalairól, szaporodásuk mértékéről és általános egészségi állapotáról adjanak számot. Az északnyugati területekért felelős megbízott ugyanakkor felhívta Mowat figyelmét, hogy kutatásuk kifejezetten a rénszarvasokra irányuljon, ne az inukokra, mert az ő ügyüket már rendezték: a hivatalos jelentések szerint boldogan és egészségesen élnek.¹⁸ Churchillbe érve azonban a kutatóasszisztens arról értesült, hogy a télen az inukok alig találtak rénszarvast, ezért tartalékolni sem tudtak tavaszra, így márciusra már újra felütötte fejét köztük a nyomorúságos éhezés. Bár a kanadai kormány valóban küldött számukra ellátmányt, de a csomagokat csupán Churchillig juttatták el, ezért a kutatópáros a korábban küldött szállítmányt személyesen juttatta el a táborba azon a repülőgépen, ami őket Windy Riverbe vitte. Júniusban újra találkozott az Ihalmiut törzs tagjaival, akiket a korábbi útján megismert – legalábbis azokkal, akik életben maradtak. Mowat újra szembesült vele, hogy az Ihalmiukok éhezés következtében vészesen fogyatkoznak, a közösség megmaradt tagjai legyengültek. Rádióan azonnal értesítették a hatóságokat élelmet és lőszert kérelmezve, de nem kaptak választ. Június közepén a saját ellátmányait részben átadva a törzs számára újra rádióztak segítségért. A hivatalos válasz azt az utasítást közölte, hogy foglalkozzanak a rénszarvasokkal kapcsolatos kutatással, az inukokat érintő kérdésekbe pedig ne avatkozzanak bele.¹⁹ Mowat mindeközben folyamatosan készítette a feljegyzéseit az inukokról és az élővilágról; részletes feljegyzései maradtak fenn a flóráról és faunáról, személyes történeteket jegyzett le az inuit törzs tagjaitól, és figyelmet fordított az összetett vallási képzetek megismerésére is. A közvetlen kommunikáció érdekében elkezdte a nyelv elsajátítását. Hátrahagyva annyi élelmet, amennyit csak lehetett, Lawrie és Mowat időnként elmentek a táborból, hogy megismerjék a Nueltin és Angikuni tavak vidékét, amely az inukok fő szálláshelye volt. Újra sürgették a hatóságokat ellátmányért. Júliusban le is szállt egy szállítmánnyal a repülőgép: kizárólag a kutatók számára, az inukoknak továbbra sem. Egy hónapra északabbra utaztak az élővilág tanulmányozása érdekében, de ezalatt az idő alatt sem érkezett több segítség. Amíg a Windy River környékén kutattak, mindvégig próbálkoztak, de ugyanezek az események ismétlődtek meg újra és újra.²⁰

A kutatópáros eldöntötte, Mowat visszatér Churchillbe, és magánemberként kezdeményezi a hatóságoknál az éhező inuit közösség éhezésének hatékony megoldását. Felvette a kapcsolatot az észak- és közép-kanadai területen élő inuit törzsekért felelős személlyel, aki ígéretet tett neki a helyzet megoldására. D. C. Cameron hadnagy lőfegyverrel és lőszerral látta el. Mowat Churchillből értesítette feleségét, Frances Mowatet (Frances Thornhill), akit még 1947 decemberében vett feleségül. Frances-szel együtt tértek vissza a Nueltin-térségbe.²¹ Ha csekély mértékben is, szeptemberben végül valóban érkezett

¹⁷ Uo., 24; valamint King, 7.

¹⁸ Uo., 25.

¹⁹ King: The Real Farley Mowat, 25–26.

²⁰ Ibid. 26; valamint Mowat: People of the Deer, 33.

²¹ Lucas: Farley Mowat, 10; és King: The Real Farley Mowat, 26.

valamiféle ellátmány az Ihalmiut közösség számára. Az inukok ajándékokkal: egy csomag karibu-nyelvvel és két szép kikészítésű szarvasbőr csizmával látogatta meg a házaspárt a Windy River közeli szálláshelyükön, viszonzva a segítségnyújtást.²²

Október közepéig még mindig az Ihalmiut törzs közelében éltek, míg az idő zordabbra fordulásával úgy nem döntöttek, nem maradhatnak tovább elszigetelten. Október 13-án repülőgéppel szállt a Nueltin-tó közelébe, hogy a kutatókat a délebbre található téli szállásra szállítsa. Így aztán Brochetbe, egy cree és dene településre költöztek két hónapra, míg Mowat a farkasokkal és rénszarvasokkal kapcsolatos kutatásait végezte. Andrew Lawrie, Mowat kutatótársa úgy döntött, 1948 decemberig a Windy Rivernél marad egészen a nyári hónapokig. Brochetben volt a Hudson's Bay Company kereskedelmi állomása és egy római katolikus misszió is. A Mowat-házaspár egy elhagyatott indián kunyhót tett lakhatóvá. Amikor november 20-án a vonuló karibu rénszarvasok elárasztották a települést, mindketten lenyűgözve szemlélték a látványt. A brocheti temetőben járva újfent szembesültek az emberi tudatlanság és gondatlanság visszavonhatatlan következményeivel: néhány évvel korábban egy kormányzati tisztviselő repülőgéppel hozta el magához a himlőből gyógyulófélben levő kisfiát látogatóba a településre. Bár állapota javulóban volt, továbbra is fertőző maradt. A térségben járvány tört ki, amelynek számos helyi lakos esett áldozatul. Hogy mindez alatt hogy alakult az Ihalmiut közösség sorsa, arról Mowat Lawrie elbeszélése alapján értesült.

Brochetben Mowat befejezte a farkasokról szóló kéziratát, amivel az *Atlantic Monthly* szerkesztőjét, Dudley Cloudot kereste meg publikációs szándékkal. Cloud a kéziratot azonban nem fogadta el: azt kérte, a farkasok helyett válassza témájául az inukokat.

Mindeközben háromszavas táviratot kapott a szövetségi kormánytól, akik eredetileg a rénszarvasok kutatásával bízták meg: „*You are fired.*”^{23,24} Kétségtelen, Mowat a korábbi figyelmeztetés ellenére sem hagyott fel az inukok látogatásával, hivatalos küldetését pedig elhanyagolta. Ekkor született meg a döntés benne, hogy az írásból fog megélni. Ehhez Dudley Clouddal kialakult szakmai kapcsolata is nagyban hozzásegítette, aki tapasztalt szerkesztőként működött együtt a fiatal íróval, és akivel még évekig együtt dolgoztak. Brochetben, megannyi élménytől és tenni akarástól fűtötten, most már támogató szakmai háttérrel megírta a *Rénszarvasok népének* vázlatát. Szerkesztője ez esetben támogatta tervét, ezért visszatért délre, hogy megírja legelső regényét.²⁵ A *Rénszarvasok népe* Farley Mowat egyik világszerte legnagyobb példányszámban eladott műve, amelyet számos új regény, novella és újságcikk követett. Hogy írói debütálása milyen hatással bír majd irodalmi és társadalmi szempontból egyaránt, a hatni akaró fiatal író sem tudhatta előre.

²² Lucas: Farley Mowat, 11.

²³ Orange: Writing the Squib, 43.

²⁴ King: The Real Farley Mowat, 97.

²⁵ Orange: Writing the Squib, 32–33.

A Rénszarvasok népe (1952)

A *Rénszarvasok népe* 1952 tavaszán jelent meg. Ekkor kezdődött el legendás barátsága és irodalmi együttműködése a nála egy évvel fiatalabb, karizmatikus Jack McLellanddel, aki a második világháborúban tengerészként szolgált, majd 1946-ban csatlakozott apja kiadójához. Amerikában a bostoni Little, Brown/Atlantic Monthly Press kiadásában, Kanadában pedig az *Atlantic Monthly Press*-t terjesztő McLelland and Stewart közreműködésében jelent meg regénye.

A *Rénszarvasok népének* központi témája az Ithalmiut inuit őslakos népcsoport. Valaha több mint kétezren éltek Kanadában a Hudson-öböl nyugati részén, az 1920-es évekre már csak négyszáz főt számlált, az 1940-es évekre azonban már csupán alig ötven tagja maradt a közösségnek, amikor Farley Mowat rájuk talált. Szövegében az inukokat és kultúrájukat némileg idealisztikusan, míg a bevándorlót – esetenként önmagát is beleértve – átfogó és kérlelhetetlen kritikának veti alá. Az idealizálás mellett szentimentális hangnemet azonban nem üt meg.

Mowat narratívája nézőpontot váltott az inukokról szóló írásokhoz képest. A korábbi útleírásokhoz és antropológiai értékű tudományos munkákhoz mérve – melyek egyedüli forrásai voltak az őslakos kultúra leírásainak – az inuit kultúrát nem a fehér embertől távol első, annak morális értékeitől eltérő jelenségként ábrázolja. Az inuit kulturális jelenségeket a szöveg nem a telepések kontextusában, hanem saját helyén, az inuit kultúrában elhelyezve látatja úgy, hogy a szöveg elbeszélője első szám egyes személyben marad. Ennélfogva a kannibalizmusról, feleségcseréről, gyermekgyilkosságról, kegyetlenségről és rablásról szóló leírások perspektíaváltással belülről, az inuit kultúrából szemlélve válnak értelmezhetővé, míg a korábbi leírások ezeket az eseteket az inuit kultúrán kívülről érkezők által kialakított kódokhoz hasonlítják. A *Rénszarvasok népe* letaglózó, de a szöveg által felállított „magasabb igazság” miatt.

Az elbeszélő a kannibalizmus és gyermekgyilkosságok eseteit a természeti ember kitettségeinek értelmezési keretében tárgyalja, amelyet „a túlélés íratlan szabálya” határoz meg. Az inuit értelmezési keretben a családi hierarchia csúcsán a vadászó férfi helyezkedik el, utána következik a feleség, őket követik a gyerekek, végül pedig az idősek. A gyilkosság bár nem gyakori, könyörületből, bosszúból vagy örülettől vezérelve mégis előfordul. A feleségcsere jelensége ebben az értelmezési keretben nem erkölcstelen szokás, hanem a természet által determinált létezésük egyik eleme, amelyet a kívülállók fürkésző tekintete rendre frivol szokásként ábrázol az eszkimológiai leírásokban.²⁶ A lopás pedig sokkal árnyaltabban értelmezhető az inuit kereten belül, hiszen a nép kommunális rendszerben él,

²⁶ A „feleségcsere” jelenségével valójában nem állítható párhuzamba a Zacharias Kunuk inuit rendező *Atanarjuat* c. filmjében (2001) látható jelenet, amikor a sátorban egymás mellett ruhátlanul alvó inukok között a főhős testvére nem a felesége felé, hanem a másik oldalán alvó nőhöz fordul oda, mire felesége erélyesen rendreutasítja. Itt ugyanis nincs szó arról, hogy két házaspár, illetve két férj előzetesen egyetértene abban, hogy feleségeiket ideiglenesen „kicserélik” egymás között.

tulajdonlás nélkül, mert minden közös.²⁷ Éppen ezért a gyilkosságnak sincsen nyereségszerző indíttatása: a tulajdon a telepések megérkezésével jelent meg.

A regény szövege a rénszarvasok népét, az Ihalmiukokat mutatja be. Az olvasó megismeri öltözködési szokásaikat, étrendjüket, halászati és vadászati módszereiket, szórakozásaikat – és jelen kutatás egyik fókuszpontját: az inuit vallási képzeteket. Az elbeszélő meggyőző narratívája bizonyítja, hogy az Ihalmiut nép szakavatott értője saját közegének; tudása környezetéről és világáról az inuit kozmológia összetett rendszerében világosan megjelenik. Szélesen elterülő élőhelyük adja a leírás keretét, amit a bevándorló európai Kopár vidéknek nevezett el (Barrenlands). Néha csendes, mozdulatlan és fehér, máskor pedig változatos színekben játszik, ahol a karibu rénszarvasok döngetik a földet, földjüket keresztező vizeit szárnyas vadak lakják. Mowat az 1966-os északon tett írói körtúráján készített jegyzetében meg is jegyzi: „Csakis az európaiak nevezhették el [ezt a térséget] Kopár vidéknek. Ez is azt mutatja, mennyire vakok voltunk. Még mindig azok vagyunk.”²⁸

A természeti környezet azonban nemcsak keretként szolgál, hanem meg is haladja azt: a természet ugyanis népét alapvetően emberi és kulturális tekintetben határozza meg. A regény alapján az inukok szenvedésének oka az egyensúly és harmónia megzavarása, amely visszavonhatatlannak látszik. Élés ellentét rajzolódik ki az elbeszélés jelen idejében fennálló állapot és az évezredek óta meghatározó inuit gyakorlatok között: a kihalófélben levő, gyökértelenné vált törzset egyszerűen figyelmen kívül hagyják azok, akik életükbe beleavatkozva életkörülményeiket megváltoztatták.

Mowat első regényében még nem nevezi meg pontosan a Hudson's Bay Company cégóriását, akik a prémkereskedelemért feleltek, csupán „Big Company”-ként említi őket. Mowat életművében átívelő motívum, hogy a kapitalizmust a természet és a természeti ember legközvetlenebb gyilkosának tartja, ennek ellenére sokkal megengedőbb az oroszországi utazásain tapasztalt kommercializmus környezetre és lakóira tett hatásával.

A kötetben pontosan látszik, hogy az inuit őslakos nép bevonása a fehér róka prémének vadászatába a kiszolgáltatottságukhoz vezető egyenes út volt, amely több szempontból is ellentétes a hagyományos életmódjukkal. Prémekért cserében élelmet, alkoholt és legfőképpen lőfegyvereket kaptak.²⁹ A fegyveres vadászat megkönnyítette a rénszarvasok elejtését, a húst saját ellátásukon túl csalinak használták a rókáknak, illetve a kutyáknak adtak belőle, hogy még nagyobb területen legyenek képesek rókákra vadászni. Amikor azonban a rókaszörme ára lezuhant, a kereskedők más megélhetési mód után néztek, az inukok pedig lőszer nélkül maradtak. Az inuit közösség, mely egykor íjjal és lándzsával sikeresen vadászott, és amelynek módszerét már apró gyermekkorban elkezdték megtanítani, hirtelen szembetalálta magát azzal a ténnyel, hogy ez a gyakorlat hosszú időre kiesett, saját eszközeik helyét felváltotta a lőfegyver, és valójában már alig éltek olyanok, akikről tanulni lehetett volna. Az addig évezredekken keresztül a közösség kollektív tudásából

²⁷ Bár az *Atanarjuat* egyik jelenetében is látjuk, hogy a másik ember szerszámainak tiszteletben tartása elengedhetetlen: nem lehet szó nélkül kölcsön venni a másik vadászati eszközeit.

²⁸ Lucas: Farley Mowat, 19.

²⁹ Csonka: Les Aharmiuts, 7.

megelő őslakos inukok tudástérképén egy tatóngó fehér folt keletkezett, amely súlyos éhínséghez vezetett. Az éhezést ezen túl az okozta legfőképpen, hogy a fegyveres vadászat olyan mértékben tizedelte meg a rénszarvasállományt, hogy ahol egykor özönlöttek a karibuk, most alig voltak fellelhetőek. Nemcsak az inuit közösség mindennapi gyakorlata, de környezeti térképe is súlyosan átrendeződött.

Az inuit nép szellemi kultúráját ugyanilyen mértékű befolyás érte, amelynek következményei a mai napig kimutathatóak. A misszionáriusok kezdetben délen kezdték a munkájukat, azután észak felé haladtak. Az inuit szellemi képzeteket, a sámánisztikus rituálékat ördögimádásnak és boszorkányságnak tartották. Bár összetett, életük minden vetületét átszövő szellemvilággal rendelkeznek, a keresztyén misszionáriusok a „pogány vadak” áttérítésére érkeztek. A lelkük megmentésére irányuló egyházi törekvések nem voltak összeegyeztethetőek az inuit kozmológiával. Az olvasó azért látja ezt a kontrasztot élesen, mert a *Rénszarvasokban*, leginkább a „Szellemek, ördögök és lelkek” című XVI. fejezetben, közel belső, émikus perspektívából olvashatja az inuit vallási képzetek átfogó leírását. Ez teljesen szokatlan a korábbi, antropológiai értékű munkákhoz képest, ahol nemcsak a misszionárius vagy antropológus tudományos távolságtartása volt megkövetelt a vizsgált alanyokkal szemben, de sokáig döntően általános volt az őslakosok vadként – nem pedig emberként való kezelése, kultúrájuk elvetése a fehér kultúrával szemben. Mindezzel együtt a deskripció tartalmát hitelesítik ezek a források: a vallási képzetek leírása pontos, viszont eddig nem tapasztalt nézőpontváltás következett be azzal, hogy az elbeszélés nem elemelt.

A „Szellemek, ördögök és lelkek” a legfőbb inuit vallási képzeteket rendszerben tárgyalja, amiben kirajzolódik a szellemvilág hierarchiája:

Itt az ideje azokról a szellemlényekről és ördögökről beszélnünk, akik a rénszarvasok népével megosztva lakják a Barrens-vidéket. Az ihalmiut nép életében a Törvény szabályozza az ember közösségi és lelki életét, és nemcsak az abszolút valóságra, de a természetfölötti absztrakciókra is ugyanakkora erővel hat. De csak egyetlen törvény létezik az ember és a légiónyi kísértetlenyek számára. Ezek a „másféle lények” olyan sokan vannak, és olyan változatos formában jelennek meg, hogy az ihalmiutok nem ismerik valamennyiüket a nevükön, még leírás alapján sem. Az embernek rendkívüli óvatossággal kell betartania a Törvény legjelentéktelenebb utasításait is, amely az egyedüli védelmet jelenti számára mind az ismerttel, mind az ismeretlennel szemben.³⁰

A korábbi leírásokhoz képest a hímnemű Kéjla (Kaila), a leghatalmasabb és egyben legrejtőzködőbb isten rajzolata áll a legközelebb a belső, émikus nézőponthoz:

A szellemlények hierarchiájának csúcsán azok az elemi természeti erők állnak, amelyeknek nincs konkrét formájuk. Élükön ott áll Kéjla, az időjárás és az ég istene.

Kéjla a teremtő, és így e nép legfőbb istensége. Tartózkodó, ahogy a leghatalmasabb istenséghez illik, az ember csak egy porszem a lába alatt. Nem követel sem megalázkodást, sem imádatot a teremtményeitől. Ám Kéjla igazságos isten, mivel ő minden, ami a természeti erők által megnyilvánul, és a természet, mivel pártatlan, nem lehet igazságtalan. Szabad Kéjlához folyamodni, bár nem magától értetődő, hogy Kéjla meghallja vagy válaszol az imádkozó férfiak

³⁰ Mowat: People of the Deer, 67.

dünnögésszerű hangjára. A személytelenség minősége, elkülönültsége csak megerősíti az ihalmiut isten hatalmának fenségét. Kéjla nem egyszerűen az emberi fantázia teremtménye, amely oda van bilincselve az emberi elme szeszélyeihez és képzelgéséhez. Kéjla e nép számára maga a lényeg. Kéjláról nem beszélnek sem félelemmel, sem szeretettel. Kéjla egyszerűen létezik. És ez elég. Kéjlát nemigen érdekli, hogy mit tehet vagy mit nem tehet az ember. Olyan ez neki, mint a hangyák jövés-menése a moha alatt. Kéjla nem erkölcsi erő, mivel az ihalmiukoknak nincs szükségük szellemi előljáróra ahhoz, hogy az erkölcsi törvényt érvényre juttassák. Kéjla elemi erő. Ő a szél a síkságok fölött. Ő az ég, és az ég vibráló fényei. Kéjla az áramló víz ereje és a mozgás dinamizmusa a hóesésben. Ő semmi és minden egymagában.”³¹

Mowat bemutatja az inukok életét átszövő taburendszert, „beszámol a tömeges gyónás prekeresztény intézményéről, a szelleménekekről, a sámán tárgyi eszközeiről, és számos érdekfeszítő sámántörténetet ad elő. Vallástudományi szemlélete agnoszticizmus és szkepticizmus határán mozog, tartózkodik a sámánizmus explicit értelmezésétől vagy minősítésétől.”³²

Az elbeszélés azonban mindenképp felett az állami apparátusok felelősségét helyezte középpontba: ügyetlen intézkedéseiket kritizálta, fősvénységüket megvetette; felrótta az őszintétlen kommunikációjukat. A szövegben azonban kiviláglik, hogy a mindent átható, hallatlan közöny az állami szervek részéről az a tényező, ami az őslakos inukok helyzetét embertelen szintre sodorta és tartotta ott sokáig.

A *Rénszarvasok népe* a Hudson's Bay Company veszélyesen nagy befolyását és kizsákmányoló gyakorlatait, az RCMP (Royal Canadian Mounted Police) inkompetenciáját, és a katolikus és anglikán egyházak beavatkozását jelöli meg felelősként az inukok helyzetének romlásáért. A teljes államapparátust szembesíti azzal, hogy magára hagyták az északi területeket, ezért burjánzott el az ott aktív, fent említett szereplők befolyása ezekben a térségekben.

Bibliográfia

- Csonka, Yvon: *Les Ahiarmiuts (1920-50): Dans la perspective de l'histoire des Inuit Caribous*. University of Laval: 1991. (PhD-értekezés)
- King, James: *The Real Farley Mowat*. Toronto: McMaster University Press, 2003.
- Lucas, Alec: *Farley Mowat*. Toronto: Toronto University Press, 1967.
- Mowat, Farley: *People of the Deer*. New York: McLelland Publishing, 1952.
- Orange, John: *Writing the Squib*. New York: McLelland Publishing, 1997.
- Vassányi Miklós: *Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban*. Budapest: L'Harmattan, 2017.

---

³¹ Uo., 71.

³² Vassányi, 30.